

El capellà rural com a agent i confident del poder senyorial a la Catalunya del segle XVIII. Un cas concret a Penelles dins la comanda de Barbens (L'Urgell)

Francesc Amorós i Gonell

Centre d'Estudis Històrics Internacionals

Universitat de Barcelona

Introducció

El comanador de Barbens ja tenia decidit uns mesos abans quin havia de ser el candidat per ocupar el càrrec de batlle baronial de la població i terme de les Penelles (La Noguera) per al bienni 1801-1802. Com era el seu costum, s'havia guiat pel bon criteri del seu representant eclesiàstic local, en aquest cas el vicari de Barbens, previ informe del vicari de Penelles i amb la preceptiva aprovació de l'assessor legal de la comanda. Quan totes les parts implicades ja creien que tot estava decidit, el conjunt de la població de Penelles, reunits segurament en assemblea i recolzats pels dos regidors i el síndic procurador de l'Ajuntament de la localitat, es van negar a traspasar el bastó d'alcalde, màxim símbol d'autoritat municipal, al candidat oficial.

Les cartes conservades demostren una perfecta sintonia i amistat personal entre l'assessor, doctor en lleis resident a Tàrrrega, i el rector de Barbens, vicari parroquial designat directament pel mateix comanador ja que la parròquia de Barbens era pròpia de l'Orde de Sant Joan de Jerusalem. No així les parròquies de Castellserà i les Penelles que depenien del bisbe d'Urgell. Per tant, els lligams entre el rector de Castellserà i el vicari de Barbens no eren de dependència jeràrquica sinó d'amistat personal i bon veïnatge. El vicari de Penelles estava sota la jurisdicció canònica del rector de Castellserà per als afers religiosos, de la qual parròquia era sufragània. Les jurisdiccions senyorials eren diferents: Castellserà pertanyia al monestir de Poblet, mentre que Barbens i Penelles formaven part de la mateixa comanda hospitalera de Sant Joan de Jerusalem.

Antecedents històrics i geogràfics

La comanda hospitalera de l'Orde de Sant Joan de Jerusalem de Barbens (L'Urgell) tenia els seus orígens històrics en una primitiva comanda templera, que

es va independitzar a mitjan segle XII de la de Gardeny. El primer comanador conegut és Ramon Barrufell, senyor de Barbens el 1168, terratinent i gran benefactor de orde del Temple. Pel que fa al castell i terme de les Penelles va ser una donació que féu Guillem de Meià, noble urgellenc, als templers amb el consentiment del comte d'Urgell.

La comanda de Barbens comprenia la vila del mateix nom, que n'era el cap, els pobles de Belianes i les Penelles, a més dels llocs d'Aguilella i el Bullidor. Històricament el comanador tenia la jurisdicció civil i criminal, mer i mixt imperi, i en percebia els drets, rendes i delmes acostumats sobre el conjunts dels seus vassalls. Des de finals del segle XVIII el comanador ja no residia a Barbens, per la qual cosa delegava les seves altes funcions jurisdiccionals en un procurador general o assessor, que des del segle XVI tenia la residència oficial a Tàrrega, cap de vegueria.

Quan l'orde del Temple fou suprimit al segle XIV, les seves possessions foren adjudicades en gran part a l'Orde militar de l'Hospital de Sant Joan de Jerusalem, posteriorment anomenat de Malta, situació jurisdiccional que es mantingué inalterada fins a la supressió de les senyories al primer terç del segle XIX en què van ser creades les entitats provincials i municipals modernes, paral·lelament amb la implantació del sistema liberal.

El poble de les Penelles està situat sota la serra de Bellmunt al límit de les comarques de la Noguera i l'Urgell. Dista 15 kms. del SE de Balaguer i 12 kms. de Barbens. Des del 1716 depenia del corregiment de Cervera. Tenia l'assessor de la comanda a Tàrrega. El municipi abans del 1833 només ocupava 400 ha., uns 4 kms 2. Per fer-se una idea de la seva dimensió un testimoni de 1719 el descriu així: "*té de llargària l quart, de ampla mitj, y de rodària 3 quarts*". Un quart d'hora era suficient per anar d'un extrem a l'altre! Amb la reestructuració territorial del segle XIX se li adjuntaren els termes ròncecs de Torre N'Eral, Bellestar, Almassor i els Falcons, ampliant-lo fins a la superfície actual de 25'37 kms 2.

Abans de la construcció del Canal d'Urgell, el terme bàsicament era de secà. L'economia agrària es basava en el conreu de cereals, lleguminoses, vinya i oliveres i ametllers. La vegetació natural era el carrascar d'alziner. El cens ramader de 1716 era de 114 caps de bestiar, incloent-hi: cavalls, eugues, matxos, mules, someres, ovelles, corders, bous i vaques (VICEDO, 1991: 148).

Règim senyorial a l'Edat Moderna

Com a membre de la comanda de Barbens de l'orde de Sant Joan de Jerusalem, el poble i municipi de Penelles estava sotmès al *senyoriu jurisdiccional del comanador*, amb jurisdicció civil i criminal, alta i baixa, mer i mixt imperi, per tant amb plenitud de l'exercici de la justícia civil i criminal. La Nova Planta no innovà legalment res en aquest aspecte, encara que perdé el dret de forca (FELIU, 1990: 15).

El *senyoriu territorial* o “domini del senyor ensems sobre homes i terres (...) pel sol fet d’habitar el poble “es traduïa formalment en el concepte de “vassallatge”, que sobrevisqué fins a la fi de l’ Antic Règim (FELIU, 1990: 27-31). Fins i tot conservà el típic formalisme de les preses de possessió feudals, com la de Penelles de 1751, en què encara s’al·leguen les Constitucions de Catalunya i es fa el jurament de vassallatge damunt els Sants Evangelis en presència del nou comanador Manuel de Montoliu (AMORÓS, 1984: 92-93). A la pràctica li corresponien els drets senyorials del “fogatge” (una gallina) i la “quístia” (un tant en metàl·lic per cada habitant: Penelles 1 sou, 2 diners). Pel que fa a l’aprofitament i arrendament de les herbes, Penelles, Barbens i Esplugua Calba eren “amos absoluts”. Entre les obligacions dels “vassalls” del comanador hi havia la “jova” (dia de treball per al senyor) i el “tragí” (cada casa de Penelles havia de dur una càrrega de grans a Barbens)

Un altre dret senyorial, que el comanador de Barbens percebia era el *delme* de grans, verema, llana, animals, olives, safrà, cànem, lli i llegums. Penelles pagava el dotzè i 1 pollastre per casa (FELIU, 1990: 36-40). Encara que era una imposició d’origen eclesiàstic, l’Església l’havia cedit en època feudal als senyors en concepte de domini territorial. Tampoc no era una desena part sinó un onzè o tretzè. El rector de Castellserà o en el seu cas el vicari es quedava però la part corresponent a la meitat de la *primícia*; la resta era per al Capítol de Balaguer (VICEDO, 1991: 159).

L’Orde de Sant Joan de Jerusalem tenia la *propietat territorial*. Era “propietària en última instància de les terres” dels termes sotmesos a la seva senyoria “excepte Belianes, Penelles i Esplugua Calba”. A Penelles el comanador ja no hi conservava cap propietat com es pot observar en les diferents “Visites de Milllores” d’aquesta època i les immediates anteriors: hom al·lega la petitesa del terme (FELIU, 1990: 42-43). La pràctica totalitat de les terres cultivades del terme havien estat establertes pel comanador (VICEDO, 1991: 159, n.9). En el capbreu de 1782 la major part de les cases i propietats ja no són declarades al comanador (AMORÓS, 1984: 91).

Pel que fa a *monopolis senyorials* com molins fariners i premses d’oli no n’hi ha de detectats a Penelles durant l’Antic Règim. A Catalunya només n’hi ha referències a les terres de Lleida (VICEDO, 1991: 171-172).

Entre *altres drets* el comanador també es reserva per a les Penelles els drets de fadiga, firma i lluismes (VICEDO, 1991: 159, n.9).

Règim municipal baronial de Penelles dins la comanda de Barbens al segle XVIII.

Al llarg de les cinc dècades que separen el segle XVIII i principis del XIX hi ha comptabilitzats vint-i-sis batlles a les Penelles, els quals van exercir el seu

càrrec biannualment de forma inalterable (AMORÓS, 1984: 161). Alguns noms, però es van repetint en diverses legislatures gràcies al sistema de cooptació tan tradicional en els ajuntaments catalans. El sistema corrent era el de les llistes de candidats presentades al comanador de Barbens, el qual n'escollia un per al càrrec de batlle. La data que iniciava la presa de possessió a tots els pobles de Catalunya era el mes de febrer (TORRAS, 1983: 273), però la carta de nomenament la rebia el designat el mes anterior.

A la vista de la documentació original referida a les Penelles del període 1720-1829, -consultada en un arxiu privat amb motiu d'aquest treball-, s'ha pogut determinar el model de funcionament d'aquest ajuntament durant el període de la segona meitat del segle XVIII i primeres dècades del XIX: el càrrec de batlle era per dos anys; el dels regidors primer i segon, un any; i el de síndic procurador, tres anys.

Pel que fa a les designacions dels càrrecs de l'administració municipal borbònica a Penelles, s'ha de separar el cas del batlle de la resta. Vistos diversos expedients i propostes de nomenaments oficials en forma de paper segellat, sembla clar que els regidors primer, segon i el síndic procurador de Penelles eren seleccionats i avalats pels mateixos càrrecs electes vigents aquell mateix any. La llista amb les preferències indicades eren enviades pel propi Ajuntament a l'*alcalde major d'Agramunt*, sense que el comanador hi tingués res a veure. Ara bé, la designació dels batlles de Belianes i Barbens i Penelles, tema d'aquesta comunicació, estava *reservada a la voluntat directa i personal del comanador de Barbens*, sempre tenint en compte que els noms proposats seguien aquest ordre, de primera a última instància: vicari de Penelles, rector de Castellerà, vicari de Barbens i assessor de la comanda. Els regidors, oficialment, no hi tenien cap incumbència, d'on vindrà el conflicte arran de la designació de Josep Perera, objecte d'aquesta comunicació. Un cop decidit el nom del nou batlle, el comanador de Barbens es limitava a informar ("*pongo en noticia*") oficialment el secretari de la Reial Audiència, baró de Sarraí a fi que aquest "*se sirva comunicar á su Excelencia y Real Audiencia*" el nomenament de batlle.

D'acord amb el paper segellat de 1767 a 1799 (encara el 1810 se cita el "*Real Acuerdo de 29 de agosto de 1799*"), aquest model es mantingué inalterable almenys fins el 1824 (en la proposta de regidors de 1829 se cita la Real Cèdula de 17 d'octubre de 1824). A partir d'aquest moment, també el càrrec de batlle entra dins la terna que es presenta per part de l'Ajuntament de Penelles a l'*alcalde major d'Agramunt*, sense intervenció de cap mena del comanador. Les ternes per a cada càrrec municipal es presenten per separat en tres informes independents.

A més, en la proposta de ternes per a regidors de 1810 adreçada a l'*alcalde major*, s'especifica que la còpia amb els noms haurà d'estar exposada públicament durant tres dies, advertint que qualsevol veí podrà acudir a la Sala de Govern en cas de disconformitat.

Tornant al cas de l'elecció de batlle, aquí intervenia decididament la trama eclesiàstica rural encapçalada pel vicari de Barbens (agent representant del comanador *in situ*, és a dir en el poble cap de la comanda), i secundada pel rector de Castellserà i, si n'hi havia, pel vicari de Penelles. El paper de l'assessor de Tàrraga, un doctor en lleis, "aportava els coneixements necessaris per establir la legalitat" (ALMAZÁN, 2000: 314). Assessorava el comanador i sancionava tots els procediments amb implicacions legals.

En una població tan petita (1787: 131 h.) i amb famílies interrelacionades per consaguinitat no és gaire probable la lluita de faccions. El 1804 l'Ajuntament de Penelles estava constituït per: batlle, regidor degà, regidor segon i síndic procurador (ACA, St. Joan de Jerusalem, sig.183). El comanador de Barbens d'aquest període era Salvador de Xatmar.

El cas que es presenta en aquest treball d'investigació seria una variant de tants altres fets conflictius que enfrontaren els senyors baronials amb les comunitats populars o ciutadanes d'època borbònica. Conflictes amb les autoritats reials, baronials o corregimentals a causa dels abusos i de les corrupteles tant freqüents esmentades en les monografies publicades. També en aquesta ocasió el nomenament ja efectuat d'un batlle per al bienni 1801-1802 no es va poder materialitzar mai a causa de la pressió popular damunt del mateix comanador. Un parell d'informes segurament ben raonats adreçats pel síndic procurador a l'autoritat màxima de la comanda de Barbens, en els quals s'al·legaven raons poc favorables a la persona de Josep Perera, -pagès de les Penelles que havia estat proposat al comanador per part del seu informant, el vicari de Barbens-, van ser motiu suficient per anul·lar una decisió que ja havia estat presa d'una forma ferma. De tota manera no deixa de ser un incident ben curiós si es té en compte que les Penelles era un municipi molt petit, amb pocs recursos econòmics i nul·la influència política. Les raons d'aquest inesperat rebuig, a les quals l'autor no ha pogut accedir, deuriem ser les habituals contemplades com a factors inhabilitadors (TORRAS, 1983: 196-200). Es descarten els supòsits de consaguinitat, encara que l'anterior batlle duia el mateix cognom, i la previsió de greus avalots entre la població i els càrrecs nomenats pel senyor, com en el cas de Menàrguens el 1779 (TORRAS, 1983: 215). Pel que es llegeix en la correspondència reproduïda en l'apèndix documental, la causa era la conducta personal de dit individu. O potser a principis del segle XIX alguna cosa hauria canviat pel que fa a la tolerància del règim municipal baronial per part de la Reial Audiència davant la prepotència dels senyors jurisdiccionals dels ordes militars encara que el Decret de Nova Planta poca cosa havia modificat en els aspectes formalment feudals (TORRAS, 1983: 210).

En cas de manifesta il·legalitat procedimental s'hauria d'haver acudit directament a la Reial Audiència o al mateix alcalde major d'Agramunt, però estava clar que no n'hi havia hagut cap. Per això l'Ajuntament mitjantçant el seu síndic procurador recorregué directament al comanador de Barbens, perquè la designació

de batlle era competència reservada seva. Ell mateix revocà el nomenament de Josep Perera sense oblidar d'informar-ne personalment i oficialment el secretari de la Reial Audiència, el baró de Sarraí, Fèlix de Prats i Santos.

Abans però d'adoptar una decisió tan greu pel seu propi desprestigi personal, el comanador de Barbens o el seu representant a Barcelona va fer moure tots els fils de què disposava: les maniobres de seu assessor jurídic de Tàrraga i els insubstituïbles i fidels responsables capellans de les parròquies de Barbens, Castellserà i les Penelles.

La font d'informació que s'ha triat per a aquest treball ha estat la correspondència del Gran Priorat de Catalunya de l'Arxiu de la Corona d'Aragó.

El paper de l'Assessor

L'assessor en qualitat d'oficial expert en dret civil i eclesiàstic, per tant graduat en Dret, rep el tractament protocol·lari de "Doctor". Era la persona idònia i qualificada professionalment per actuar de procurador o representant legal del comanador en qualsevol afer complex. Era el màxim representant de l'orde de Sant Joan a les comandes per als afers civils i criminals, el qual tenia residència a Tàrraga. Paral·lelament existia el *Vicario General de Barbens*, Reverend Doctor Cisteró, que residia a Cervera. Aquest sembla que entenia dels afers exclusivament eclesiàstics.

En el cas de la designació dels batlles que ara ens ocupa, ell era per competència professional l'encarregat de fer arribar a destí els "privilegis", és a dir els documents acreditatius d'un nomenament oficial, que prèviament li havia tramès el mateix comanador o el seu substitut, *"a fin de que procedieran prestar juramento y tomar posesion de sus respectivas varas en el dia primero del próximo año"*. I en una altra carta adreçada al Dr. Ribera de 22 de desembre de 1789: *"Remito adjuntos los 3 Privilegios de Bayles...."*

En ocasió de fer pública una ordenança o qualsevol altre manament del comanador que afectava els habitants de la mateixa demarcació territorial, l'assessor també era l'encarregat de fer saber oficialment l'edicte corresponent d'una forma pública: *"veo que recibió (l'assessor) el edicto y que se hizo que se publicase en Barbens"*.

L'assessor des de 1798 era el Dr. Anton Ribera i Vallès, resident a Tàrraga, per cesament o mort del Dr. Ramon Cisteró. Mentre era vacant se n'encarregà el Reverend Dr. Francisco Vall, el qual llavors habitava a Cervera, a l'ensens Vicari General de Barbens. El 1798 Salvador de Xatmar ostentava els càrrecs de comanador de l'Espluga Calba i Barbens i *"recibidor del Tesoro del Gran Priorato de Cataluña"*. El 1803 el Dr. Anton Ribera i Vallès era *"apoderado dels Ilmo. Sr. Don Manuel Desvalls, recibidor de dicha encomienda nombrado por su R(eal) M(ajes-tad)"*.

El paper del vicari de Barbens

La seva situació es veia compromesa davant el comanador, ja que cal no oblidar que el seu càrrec eclesiàstic venia designat directament per l'Orde de Sant Joan de Jerusalem. Era el representant directe del comanador en els afers religiosos i eclesiàstics locals, per davant del bisbat mateix. Per a efectes administratius civils i econòmics, el seu paper s'assimila més aviat amb el d'un simple administrador plenipotenciari dels béns i rendes de la comanda dins el mateix poble de Barbens. Un "agent" del comanador (TORRAS, 1983: 219; 369). A ell se'l fa responsable de la conservació del patrimoni del comanador. Era l'encarregat de vetllar per les obres de la comanda, contractar els operaris i fer els pagaments. Ocupa el mateix edifici del castell de Barbens i té drets a cultivar el propi hort. Fa les funcions de capatàs i administrador de les propietats del comanador. Ha de controlar els contractes d'obres, fer les gestions amb els notaris, estendre factures i acceptar els rebuts de despeses. Finalment ha de vetllar per l'estricta manteniment dels drets i monopòlis del comanador allà on en tenia.

D'una manera més subtil, tal com ja s'ha indicat anteriorment, el vicari de Barbens serà el personatge clau pel que fa a tenir informat puntualment el comanador en tots aquells afers que afecten la situació política, moral i social dels seus "vassalls". Li fa enviar informacions "secretetes" d'una manera personalitzada. Un cas molt similar als de Torà i Pineda per la mateixa època (TORRAS, 1983: 268).

Seria el pont entre el comanador i l'assessor de la comanda, amb el qual es reunia periòdicament per tal d'intercanviar informació i opinions d'interès per a les autoritats de la comanda. Potser caldria veure-hi en les persones de l'assessor de Tàrraga i el vicari de Barbens els procuradors general i jurisdiccional (TORRAS, 1983: 213; 218).

El grau de confiança entre el Reverend Dr. Jeroni Rius, designat nou vicari de Barbens després de la mort de l'anterior Reverend Gaietà Badia, i el comanador o el seu representant a Barcelona arriba a l'extrem de fer-li presents, que en algun cas podien ser interpretats com a suborn encobert:

"Molt Senyor meu. He rebut la mitja dotzena de perdius de què dono gràcies a Vm., però li previnch que en lo successiu no face altre tant, no sols en espècie de perdius, sinó de ninguna altra cosa" (Barcelona, 22 desembre 1789)

Per fi, i pel que fa referència als habitants de la població de Penelles que ens ocupa, com que la parròquia de Sant Joan Baptista depenia exclusivament del bisbat d'Urgell des del segle XI i no del comanador de Barbens, aquest només podia exercir un control indirecte a través d'un altre informador eclesiàstic qualificat. En aquest cas la persona més idònia era el rector de la parròquia principal de Santa Magdalena de Castellserà, de la qual Penelles era sufragània. Aquest d'una forma directament personal o indirectament a través del seu vicari de

Penelles al qual devia obediència, podia actuar de la forma més convincent i informada per als interessos del comanador. El mateix procediment es feia servir per als afers de les Belianes, l'altre membre de la mateixa comanda de Barbens. En aquest cas indueix l'assessor perquè escrigui als rectors corresponents exigint-los informacions el màxim de fiables pel que fa a la qüestió dels candidats a batlles. La informació confidencial proporcionada pel rector de Castellserà referida a càrrecs electes municipals de Penelles es detecta fins i tot el 1829, quan és l'alcalde major d'Agramunt, Rafael Larraz, qui la hi sol·licita.

El cas de la designació frustrada del batlle Josep Perera de les Penelles (1801-1802)

A través de la rica correspondència privada entre el comanador de Barbens Salvador de Xatmar, llavors radicad a Barcelona, l'Assessor de la comanda, resident a Tàrrrega i algun cop a Cervera, el vicari de Barbens, el rector de Castellserà i algunes persones de Penelles, es descobreixen els mecanismes que es feien servir a l'hora de seleccionar un dels candidats proposats en les ternes de batlle. Molt interessant és la carta que envia el comanador el 29 d'octubre del 1800 al Reverend Dr. Jeroni Rius, vicari nomenat pel comanador per a la parròquia de Barbens en aquests termes i en un català correctíssim que sorprèn per la seva "modernitat". Li fa saber que el temps per a la nominació de batlles ja ha arribat. Queden dos mesos escassos per moure els fils a base de cartes (*"escriguia als rectors de les Penelles y de Belianes, secretament, a los que convé nomenar"*). Deixa al seu criteri la decisió final.

Queda clar que el comanador confia cegament en el criteri dels rectors esmentats, els seus agents, no solament per ser gent de reconeguda cultura sinó també per la informació confidencial i privilegiada de què deuen disposar gràcies a la seva posició avantatjosa dins de l'entramat social de les respectives comunitats rurals. Remarca dos cops que aquesta informació li ha de venir d'una forma totalment "secretada". Eren els seus filtres més segurs que li proporcionaven les llistes i als quals adjudicava la total responsabilitat en cas de defecció. En les poblacions de Solivella i Tèrmens, eren seglars les persones triades com a agents i confidents particulars del comanador, respectivament el Sr. Anton Monseny i el Sr. Mariano Olives. Curiosament, a causa de la il·legibilitat en un dels noms proposats, el comanador demana aclariments al mateix autor de les llistes: *"Escriguí a Vm. no haver sabut llegir un nom dels que me anomenava per lo bienni vinent..."*.

També en altres cartes s'esmenta un detall interessant quan dóna per fet que abans de decidir els noms proposats per a batlles hi ha hagut converses privades, cara a cara, entre l'advocat assessor de la comanda de Barbens, Dr. Anton Ribera i Vallès, el qual llavors residia a Tàrrrega, i el Reverend Dr. Jeroni Rius,

vicari de Barbens. Amb tota probabilitat aquest darrer es deuria haver de desplaçar fins a Tàrrrega per aquest motiu tan especial, segurament aprofitant les fires setmanals. Els contactes confidencials entre veïns es deurien fer de forma personal sense haver de recórrer a la incertesa de les missives, per altra banda força sament succintes per motiu d'espai.

Un cop mantigudes aquestes entrevistes precedents entre el vicari i l'assessor, en donaven completa informació al comanador, el qual decidia el candidat a elegir d'acord amb la tria que n'havia fet prèviament el vicari, coneixedor de les persones, amb l'aprovació de l'assessor, l'expert de dret. Això és el que es diu en dues cartes de 15 de novembre de 1789 per a la designació dels batlles anteriors corresponents al bienni 1789-1780 enviades al vicari Jeroni Rius i al seu procurador o assessor legal Anton Ribera i Vallès de Tàrrrega. En aquesta ocasió escriu el comanador o el seu representant resident a Barcelona: "*havent estat de sa aprovació los subjectes que me insinua dit vicari per batlles de Barbens i Belianes, los anomenaré (sic) per lo pròxim bienni y axí mateix a Joan Perera (sic) per lo de las Penellas*". Tant és així que fa recaure damunt el vicari de Barbens la responsabilitat en l'elecció amb aquestes paraules textuals a ell adreçades: "*descarregantme yo de la elecció si no serà del tot ben feta*". Ambdues cartes estan redactades el mateix dia, poques setmanes abans de l'inici del següent bienni.

El problema amb el poble de les Penelles se li presentaria amb motiu de l'elecció de batlle per a les Penelles per al bienni 1801-1802 en la persona de Josep Perera avalat per altres individus. El síndic d'aquest ajuntament en una carta que havia adreçat al comanador o el seu representant en data de 28 de desembre del 1800 es queixava del malestar que hi havia en la població per haver designat una persona com a batlle sense haver-se procurat una informació més directa i fidedigna. El comanador li respon: "*devo decir que es infundada la reconvención (recusació o protesta) que Vm.me hace de Bayle pues dicha elección es propia del Comendador sin aprobación de Vmd.*" en la carta de resposta de 14 de gener del 1801, adreçada "*al Ayuntamiento de Regidores y Síndico*" de les Penelles. La designació de batlles a partir de la terna proposada, naturalment, és una facultat reservada al senyor jurisdiccional, quedant fora de les atribucions dels ajuntaments o dels seus representants legals. Fins aquí, la legalitat. En els altres càrrecs, era potestat del corregidor o de l'alcalde major. Per tant, l'autoritat del comanador en els afers que afectaven l'elecció del batlle en teoria era indiscutible fins i tot en la primera dècada o més del segle XIX.

Pel que fa a la recusació del candidat Josep Perera de les Penelles, el comanador fa intervenir el seu assessor a fi d'obligar personalment el "*ayuntamiento de regidores*" —en realitat es podria pensar en la vella "universitat" o comunitat veïnal de tipus assembleari, per altra banda abolida expressament pel Decret de Nova Planta—, a traspassar el bastó d'alcalde al susdit Josep Perera.

Cronologia d'un afer (1800-1801)

Quan a principis de gener del 1801, segons costum establert, Josep Perera havia d'iniciar les seves funcions com a batlle de les Penelles per encàrrec del comanador de Barbens per al bienni 1801-1802, es trobà que alguna cosa greu havia ocorregut en la població que li va impedir d'assumir-ne les funcions en la data preceptiva. El seu predecessor en el càrrec durant el bienni anterior havia estat Joan Perera, dels quals es desconeixen els lligams familiars.

Precisament el 28 de desembre de 1800 el "*Ayuntamiento de Regidores y Síndico* (procurador)" havia enviat un escrit oficial al comanador Salvador Xatmar mostrant-li la seva disconformitat per la designació d'aquest personatge sense haver-ho consultat abans amb els interessats, cosa realment fora de lloc en la legislació vigent. Aquest deixà passar les festes de Nadal a Cap d'Any, i el 14 de gener del 1801 els feia de resposta una dura carta manifestant-los la seva total incomprensió per aquella inusual rebequeria corporativa. El seu raonament impecable es basava precisament en una de les atribucions imprescriptibles de la dignitat que ell ostentava: "*pues dicha elección es propia del Comendador sin aprobación de Vmd.*" Continua la carta amb el mateix to autoritari posant de relleu que la seva decisió no ha estat una acció presa a la lleugera sinó que abans s'ha informat adequadament a través de "*personas fidedignas a fin de que el elegido sea hombre de toda satisfacción para la rectitud de dicho empleo*". No les esmenta, però hom pot saber que han estat els respectius rectors i vicaris de les parròquies afectades per les cartes que els escrigué el mateix dia amb els mateixos termes indignats.

Per tant, assentats aquests precedents, el comanador Xatmar no creu convenient que ningú dubti de la seva ferma resolució ni posi "*el mínimo inconveniente*" que Josep Perera rebi el càrrec de batlle. En cas contrari, amenaça de recórrer als tribunals, -no indica quins-, encara que preferiria no fer-ho (potser no hi veia una sortida favorable): "*sentiria haver de valerme del derecho que me corresponde*" per fer complir la seva voluntat.

En el text adreçat a continuació al Reverend Josep Clua, vicari de les Penelles, parròquia sufragània de Castellserà. Segons se'n desprèn com a resposta a la respectiva missiva que també el 28 de desembre li havia escrit en uns termes en consonància amb els expressats per l'ajuntament de Penelles.

La tercera carta que respon el comanador Salvador Xatmar el mateix dia (era la segona setmana de gener) és una altra que li havia tramès el rector de Castellserà, el Reverend Dr. Francisco de Assís Mestres en data de 30 de desembre. Juntament amb els mateixos raonaments d'incredulitat per la rebel·lia del poble de les Penelles, li adjunta el seu escrit de resolució perquè personalment el faci a mans del seu vicari i aquest intervingui per desencallar la negativa dels seus feligresos que no volien donar possessió al nou batlle Josep Perera tal com havia decidit. A més en agraïment a les seves gestions li fa una velada proposi-

ció que no concreta quant li diu: *"le estimaré que cobopere (sic) a fin de que dicho Perera se aporte con toda rectitud"*. Per tant dóna per fet que ell, el Reverend Dr. Mestres, rector de Castellserà i responsable de la parròquia sufragània de Penelles exercirà la seva autoritat eclesiàstica damunt el seu vicari, el Reverend Josep Clua, a fi que aquest al seu torn faci entrar en raó els díscols regidors penellencs i acceptin Josep Perera com a legítim batlle, l'actuació del qual encomana controlar. Com a colofó li recompensarà la seva cooperació com a confident en la futura actuació de Josep Perera. Cal recordar que el rector de Castellserà no podia exercir cap mena de pressió política sobre un feligrès de la parròquia sufragània almenys d'una forma descarada, però menys encara el comanador de Barbens, ja que aquest no tenia cap autoritat des del punt de vista eclesiàstic en la parròquia penellenca tot i que en percebia el delme des de l'edat mitjana.

Naturalment n'ha de donar compte al seu assessor, Dr. Anton Vallès de Tàrraga, perquè actüi amb contundència. Amb aquesta finalitat el 14 de gener del mateix any, el comanador de Barbens, Salvador Xatmar, li fa la relació dels fets de Penelles. Perquè se'n faci càrrec, a més li adjunta còpia de les cartes que acaba de remetre a l'Ajuntament de Penelles i al "nou" batlle, Josep Perera. Pel que es veu, el poble de les Penelles mitjantçant les pròpies autoritats municipals li havia fet arribar una *"instancia"* imputant (*"acriminando"*) a l'esmentat Perera *"varios hechos"*, que no detalla, per tal de no reconèixer-lo com a batlle *"en desprecio de mi jurisdicción"*. En conseqüència insta l'assessor a personar-se davant el poble de les Penelles i *"en su presencia"* lliurar (*"consignar"*) la carta del comanador a les autoritats i fer efectiva la presa de *"posesión de dicho empleo y toma del juramento que debe prestar el referido Perera"*. Li encomana que el tingui puntualment informat de les seves gestions personals a Penelles.

També en la mateixa data de 14 de gener informa per escrit al seu nou vicari de Barbens, el Reverend Jeroni Rius, de les gestions fetes prop de l'assessor, Anton Vallès, i de la necessitat que aquest vagi personalment a les Penelles per fer complir el seu encàrrec. Aprofita la tramesa per incloure-hi una altra carta amb els mateixos termes adreçada al rector de Castellserà, poble veí de Barbens, amb l'obligació de fer-la-hi arribar (*"consignar"*) a mà personalment. Reconeix, però, l'impropi de la gestió política en un assumpte que no és de la seva incumbrència purament eclesiàstica quan afirma *"para exonerar á Vmd. de un cargo ("responsabilidad") que es impropio de su estado"*.

Per fi al comanador només li quedava per escriure al seu propi candidat, el pagès Josep Perera, la víctima de tot aquest enutjós afer. Ho fa també el mateix dia 14 de gener, però en aquest cas fa servir el català. Segur que aquest rebrà la vara d'alcalde de mans del mateix assessor de la comanda per al bienni 1801-1802, no s'està de fer-li unes paternals recomanacions d'aquesta guisa: *"espero que durante lo bienni de dit batlliu se aportará Vm. ab la major rectitud e impar-*

cialitat”, especialment per no fer quedar malament els seus avaladors: “*seria fer quedar mal a los subjectes que han abonat la conducta de Vm.*”

S’havien escolat gairebé tres setmanes de l’inici oficial de legislatura quan l’encàrrec encara no s’havia materialitzat. El comanador Xatmar torna a escriure al vicari Jeroni Rius recordant-li les seves obligacions respecte al cas Perera: “*no dudo procurará que Perera cumpla bien con su encargo de bayle*” (21 gener 1801). El mateix dia respon a una altra de 18 de gener del Dr. Anton Vallès assabentant-lo que les seves ocupacions no li han permès de traslladar-se al poble de les Penelles. De totes maneres, dóna per fet, equivocadament, que Josep Perera ja és batlle efectiu gràcies a la seva indiscutible autoritat vehiculada a través de les gestions del seu assessor Vallès sense moure’s de Tàrraga.

Contràriament al que es pensava, la possessió de batlle per part de Josep Perera no s’havia fet efectiva encara segons que l’informa el dia 21 de gener el vicari Jeroni Rius des de Barbens i l’acusament de rebut és del 24 del mateix mes. La recepció d’un altre informe (“*recurso*”) negatiu per part del comanador Xatmar contra el nou batlle procedent de l’Ajuntament de les Penelles el farà reflexionar seriosament i tallar en sec la hostilitat de la població contra Josep Perera “*a fin de evitar ruidos en aquel Pueblo de las Penellas*”. En conseqüència, el mateix dia 24 s’adreça a l’assessor Dr. Anton Vallès informant-lo de la recepció d’un segon recurs de l’Ajuntament de les Penelles, basat en les “*malas circunstancias*” que envolten la persona de Josep Perera. Per tant, l’eximeix de traslladar-se a les Penelles per aquest motiu. En data de 4 de febrer del 1801, el comanador Salvador de Xatmar decideix donar el càrrec de batlle de Penelles a la persona de Ramon Ortís, no sense abans notificar oficialment al Secretari de l’Audiència, el baró de Sarraí, la rectificació corresponent.

Bibliografia

ALMAZÁN FERNÁNDEZ, Ismael (2000). *Els camins de la justícia. Ordre i desordre al Vallès dels segles XVI-XVII*. Terrassa: Fundació Torre del Palau.

AMORÓS GONELL, Francesc (1984). *Història de les Penelles (1084-1984)*. Lleida: Institut d’Estudis Ilerdencs.

D.D.A.A. (1994). *Actes de les Primeres Jornades sobre Ordes Religioso-militars als Països Catalans (segles XII-XIX)*. Montblanc, 8-10 novembre 1985. Tarragona: Diputació de Tarragona.

FELIU MONTFORT, Gaspar (1990). *El funcionament del règim senyorial a l’Edat Moderna. L’exemple del Pla d’Urgell*. Lleida: Institut d’Estudis Ilerdencs.

FIGUERAS FONTANALS, Lluís M. (1992). *El senyoriu de Celma. Esquema organitzatiu*. Valls: Institut d’Estudis Vallencs.

FUGUET SANS, Joan (2000). *Templers i hospitalers, III. Guia de les Terres de Ponent i de la Franja*. Barcelona: Rafael Dalmau Editor.

MIRET SANS, Joaquim (1910). *Les Cases dels Templers i Hospitalers en Catalunya*. Barcelona.

PÉREZ MONZÓN, Olga (1997). *La encomienda de Novillas y su pasado artístico*. Borja: Centro de Estudios Borjanos.

SERRA PUIG, Eva (1988). *Pagesos i senyors a la Catalunya del segle XVII: la baronia de Santmenat, 1590-1729*. Barcelona: Crítica.

TORRAS RIBÉ, J.M. (1974). "Un plet jurisdiccional a les darrerries de l'Antic Règim". *Miscellanea Aqualatensia* / 2, p.117-137.

— (1983). *Els municipis catalans de l'Antic Règim, 1453-1808 (Procediments electorals, òrgans de poder i grups dominants)*. Barcelona: Curial.

— (1989). "La reintroducción del procedimiento insaculatorio en los Ayuntamientos catalanes a fines del siglo XVIII". Dins: *Haciendo historia. Homenaje al Prof. Carlos Seco Serrano*. Madrid: Ediciones Universidad Complutense, p. 207-212.

VICEDO RIUS, Enric (1991). *Les terres de Lleida i el desenvolupament català del Set-cents*. Barcelona: Crítica.

Fonts

A.C.A.= Arxiu de la Corona d'Aragó (Barcelona)

ACA: Gran Priorat de Catalunya. Orde de Sant Joan de Jerusalem. Armari 53. Sig.1011.

Apèndix documental

(1)

Barcelona, 29 Octubre 1800. Barbens (per Bellpuig).

"Al Revent Dr.Geroni Rius, vicari. Molt Sr.meu. Sent ja lo temps de la nominació de los Batlles, prego a Vm. secretament dirme al que puch nomenar per Barbens, descaregantme jo de la elecció si no serà ben feta. Prego igualment à Vm.escrigua als rectors de las Penellas y de Belianes me favoresequian escriurerm secretament à los que convé nomenar per Batlles a los dits Pobles, deixant jo al recte deportament de Vms.per la nominació de Batlle, conforme Déu mana y las presents urgèncias requereixen. I no diriginse este à altre objecte, quedo pregant à Déu que la persona de Vm (*visqui*). m(*olts*).a(*nys*). com desitja est son affecte servidor que S(*es*).M (*ans*).B (*esa*)."

(2)

Barcelona, 15 novembre 1798. Barbens (per Bellpuig).

“Al Rt.Geroni Rius. Prevere y Vicari. Molt Sr. meu. Per la de Vm. de 11 del corrent veig (que) se ha conferit ab lo Sr.Assessor Dor.Anton Ribera de qui també tinch carta prevenintme que lo nombrament que Vm.me insinua per Batlles de Barbens y Belianes és lo millor que Vm.podia ferme, y axís quedaran elegits per lo Bienni pròxim. I essent quant se ofereix queda son segur servidor que S.M.B”.

(3)

Barcelona, 15 novembre 1798. Tàrrega.

“Al Dr.Dn.Anton Ribera y Vallès, ascessor de Barbens. Molt Sr.meu. Per la de Vm. de 11 del corrent quedo entès se ha conferit amb Vm.lo vicari de Barbens, y havent estat de sa aprobació los subjectes que me insinúa dit vicari per Batlles de Barbens y Belianes, los anomenaré per lo pròxim bienni, y aximateix a Joan Perera, pagès, per lo de las Penellas. Per lo que dono à Vm.repetidas gràcias, y essent quant se ofereix, queda son segur y affecte servidor que S.M.B.”

(4)

Barcelona, 22 Desembre 1798. Tàrrega.

“Al Dr.Anton Ribera y Vallès. Muy Sr.mío: Remito adjuntos los 3 Privilegios de Bayles por Barbens, Penellas y Belianas à fin de que puedan presentar el juramento y tomar posesión de sus respective varas en el día 1º del año pròximo, á cuyo fin espero lo providenciará Vmd. y mandará”.

(5)

Barcelona, 29 Octubre 1800. Solivella (per Montblanc).

“Al Sr.Anton Monseny. Amic y Sr.meu. Antes de contestar à la apreciada de Vm.de 25, celebraré ésta enquàntria à Vmd., Sra.Paula , la sua Sra.mare y demés de sa casa ab perfeta salud conforme mon affecte los desitja y conforme (à Déu gràcies) logro jo per quant se servisquian disposar de son affecte servidor. Si la mia desgràcia ha fet que jo hàgia seguit la voluntat dels altres és perquè mon cor ha estat franch, y ha cregut que los que me demostran affecte no me poden engañar, ni perjudicarme (sic) fentme nomenar Batlles à los contraris à ma Religió. Veig per la de Vmd.que al Palau hi à quístia com à Sidamunt y que ab lo exemple de est també volen exemptarse de pagarla. Prego à Vmd.dirme quant és la

quístia de Palau annualment. Se ha ben fet conpel·lirlos formalment à la cúria, y prego informarme de lo que se vàgia fent. Deventse fer Batlles per Nadal vinent, prego à Vmd.dirme quins puch fer en las jurisdiccions de la mia encomanda de Esplugas Calba per executar. Ha de saber Vmd.que dech seguir lo plet sobre lo molí més fort que may per haver permès fer lo molí al primer perquè encara no se era trobada la pcessió y dret del comanador com pochos dias després se trobà y ho fiu perquè Vmd.y lo Dr.Farré me ho consellaren.Y lo archiver, que era de tot entès, ara ma retrau que ell era de contrari parer. Axí dech ser perjudicat en mos intereses y encara callar per forsa perquè la mia desgraciada sort ho vol axís. Favoresquime posarme à la (...) de las Sras.Paula y...”

(6)

Barcelona, 14 gener 1801. Penelles.

“Al Ayuntamiento de Regidores y Sindico. Muy Sr.mío: En contestación á la de Vmd.de 28 diciembre. Ante (todo) devo decirle que es infundada la reconvencción que Vmd.me hace de no haverme informado con este Ayuntamiento para eleccion de Bayle, pues dicha eleccion es propia del comendador sin aprobacion de Vmd. Antes de pasar yo a la eleccion de Bayle tomo los informes convenientes de personas fidedignas á fin de que el elegido sea hombre de toda satisfacion para la rectitud de dicho empleo, que es lo único que yo deseo, y como dichas circunstancias las tenga en el nuevo elegido Joseph Perera, pues de lo contrario sentiria haver de valerme del derecho que me corresponde para el referido cumplimiento. Dios guarde á Vmd. m(uchos) años) como desea quien B.L.M.de Vmd”.

(7)

Barcelona, 14 gener 1801. Tàrrrega.

“Al Dr.Anton Vallès. Muy Sr.mío: Remito à Vmd.las adjuntas que pedía, servirá leher (sic) y después consignar la una al Ayuntamiento de las Penellas, y la otra al nuevo bayle Joseph Perera. En vista de la instancia de dicho Pueblo de las Penellas que me hizo acriminando varios hechos al dicho Perea para inpedirle de su Baylí, sé que se resistió en darle pcessión en desprecio de mi jurisdicción. En cuyo supuesto, espero se servirá Vmd. pasar al dicho Pueblo de las Penellas, consignar la carta al Ayuntamiento, y en su presencia disponer la pcessión del dicho empleo y toma de juramento que debe prestar el referido Perera, y le estimaré se sirva Vmd.darme aviso de lo que ocurra en dicha función, mandando lo de su agrado á este su seguro servidor S.M.B.”

(8)

Barcelona, 14 gener 1801. Penelles.

“Sr.Joseph Perera: No dupto que eix Ajuntament en presència del Sr.Acessor Dr.Dn.Anton Vallès donarà pcessió à Vmd.de la batllia de eix Poble, y espero que durant lo bienni de dit batlliu se aportarà Vm.ab la major rectitut e imparcialitat per la bona administració de justícia, pues de lo contrari me seria molt sensible, y seria fer quedar mal à los subjectes que han abonat la conducta de Vm., pues mos desitgs no són sinó la quietut y tranquilidad de los individuos de los Pobles de ma jurisdicció. Déu guarde à Vm. m(olts) a(nys). Son servidor”.

(9)

Barcelona, 24 gener 1801. Barbens (per Bellpuig).

“Al Rdo.Dr.Gerónimo Rius, vicario. Muy Sr.mío: Por la de Vmd.de 21 del corriente quedo noticioso de quanto vmd.me insinua acerca de los nuevos informes ha tomado de la conducta de Joseph Perera, y quedo prevenido de que el Pueblo de las Penellas haún (sic) no ha dado pcessión al referido Perera, y que dicho Ayuntamiento me hará otro recurso , y en vista de él, y de la relación ó informe de Vmd., opuesto á los *anteriores* (¿), miraré este asunto con mucha reflexión á fin de evitar ruidos en aquel Pueblo de las Penellas. Acompaño á Vmd.el adjunto Breve á fin de que se publique en essa Parroquia ya que estamos serca de la próxima Quaresma. Y no ocurriendo otro, queda deseoso de sus preceptos este su seguro servidor que S.M.B.”

(10)

Barcelona, 4 febrer 1801. Barcelona.

“Al Sr.Barón de Serrahy. Muy Sr.mío: Como á Comendador que me hallo ser de la Encomienda de Barbens, puse en noticia de Vs.haver nombrado por Bayle del lugar y término de las Penellas, corregimiento de Cervera, por el presente bienio á Joseph Perera. Luego de haver dado dicha noticia me hallé con formal recurso del Ayuntamiento de dicho Pueblo de las Penellas acreminando varios hechos, y conducta del dicho Perera que le impedían poder exercer el dicho empleo de Bayle, y en este estado lo suspendí todo, y he procurado tomar el correspondiente informe de sujetos de la mayor providad y carácter de aquella comarca, y por ello he visto que era verídico el recurso que me hizo dicho Pueblo de las Penellas. Esto supuesto, y desseando el mayor acierto, quitud y tranquilidad de aquellos mis vassallos, he nombrado por Bayle de dicho Pueblo de las Penellas por el bienio de 1801-1802 en lugar de Joseph Perera: A RAMON

ORTIS labrador. Lo que estimaré a Vs.se sirva comunicar á Su Excelencia y Real Audiencia. Dios guarde á Vs.m(uchos) (años).”

(11)

Barcelona, 7 març 1801. Penelles (per Tàrrega).

“Molt Sr.meu. En vista de la de Vm.de 4 del corrent dech dirli que és veritat remeti a Vm.lo Privilegi de Batlle de eix Poble de las Penelles per lo bienni de 1801-1802, expresantli amb ma carta lo desempenyo ab (*il·legible*) de dit vara. Pero luego tinguí recursos contra Vm. los més verídichs informesde subjectes de la major probitat de exa comarca, y en vista dels quals me viu precissat fer per est bienni nova elecció de batlle, y passar los oficis corresponents á la Real Audiència. És veritat que Vm.no demanà lo empleo, però és cert que lo demanaren altres per Vm. Per fi despreci(i) Vm.estas cosas per ara y al pas per exò que (¿) serà per lo pròxim mes de abril ho tractarem à boca (*de paraula*) y procuraré que en altra ocasió tinga Vm.tota satisfacció”.

(12)

“Propuesta de Regidores del lugar de las Penellas, corregimiento de Cervera y Partido de Agramunt, hecha con arreglo á la nueva Instrucción de su Excelencia y Real Acuerdo de 29 de Agosto último (1799), para el venidero año de 1800.

Para Regidor Primero:

En 1º lugar: Juan Boldú, labrador

En 2º lugar: Andrés Ginestà, labrador

Para Regidor Segundo:

En 1º lugar: Francisco Gasset, labrador

En 2º lugar: Ramon Sàrries, labrador

Copia de esta propuesta se ha expuesto por tres dias al público, conforme lo previene el capítulo 10 de la citada Instrucción. Y para que conste, hacemos la presente en dicho lugar de las Penellas, a los 25 días del mes de setiembre de 1799.

Por voluntad de Juan Perera, bayle, Ramón Vilaltella y Manuel Fabregat, regidores, y Jayme Puig, síndico procurador, que no saben escribir, firmo yo, Miguel Fontanals”

(13)

“Muy Sr.mío. Como á Comendador que me hallo ser de la Encomienda de Barbens, pongo en noticia de V.S. haver nombrado por Bayle del lugar y térmi-

no de las Penellas, corregimiento de Cervera, por el biennio de 1803 y 1804 á Francisco Boldú y Llobera, labrador. Y estimaré á V.S.se sirva comunicarlo á su Exa.y Real Audiencia.

Dios guarde á V.S. ms.as., Barcelona a 24 de noviembre de 1802
B.S.M.de V.S. su affo.y atto.sdor.El comr.Dn.Salvador de Xatmar

Al Sr.Barón de Serrahi